

Onderwijs-zorgarrangementen

Corian Messing
Marij Bosdriesz

www.nji.nl

Samenwerken onderwijs en jeugdhulp

Een hechte samenwerking van onderwijs en jeugdhulp levert een voorname bijdrage aan het ontwikkelingsperspectief van jeugdigen met specifieke onderwijs- en zorgbehoeften, zowel op school als thuis. Gelukkig werken onderwijs en de jeugdhulp steeds beter samen. Een voorbeeld van die goede samenwerking vormen gezamenlijk uitgevoerde programma's van regulier en/of speciaal onderwijs en jeugdhulp. We spreken dan van onderwijs-zorgarrangementen, afgekort tot OZA's. Doel van deze factsheet is het concept 'onderwijs-zorgarrangementen' te verhelderen voor zowel gemeenten en beleidsmakers in het onderwijs als uitvoerend partners.

Definitie

Onderwijs-zorgarrangementen zijn er in vele soorten en maten. Ieder arrangement is immers maatwerk, voortkomend uit de vraagstelling van een individuele jeugdige (groepje jeugdigen) en lokale mogelijkheden. Kenmerkend is altijd dat onderwijs en jeugdhulp vergaande afspraken maken over de inzet van expertise en personeel voor jeugdigen, bij wie duidelijk is dat zonder deze gecombineerde inzet een positieve ontwikkeling, zowel thuis als op school, moeilijk of niet realiseerbaar is. Verder staat de schoolloopbaan centraal. Bij tijdig inschakelen van passende hulp en ondersteuning halen meer jongeren een startkwalificatie. Onderwijs volgen is essentieel om jongeren perspectief te bieden op een volwaardige positie in de samenleving. Tevens is onderwijs een belangrijk middel in de socialisatie van jongeren en in de overdracht van kernwaarden. Onderwijs met de school als vind- én werkplaats, kan de ingang zijn om ouders meer te betrekken en waar nodig te ondersteunen bij de ontwikkeling en de opvoeding van hun kinderen.

In een netwerk van gemeenten, onderwijs, jeugdhulp en oudervertegenwoordigers, dat zich vanuit de voorloperaanpak van OCW en VWS over dit onderwerp boog, is een onderwijs-zorgarrangement als volgt omschreven:

'Een onderwijs-zorgarrangement richt zich op een leerling met een onderwijs- en ondersteuningsbehoefte en diens omgeving, waarin regulier of speciaal onderwijs niet alleen kan voorzien. Doel is het realiseren van een ontwikkelingsperspectief, inclusief het bevorderen van de schoolloopbaan van de leerling, via een integrale aanpak op school, in de vrije tijd en thuis. Het gaat om een arrangement waarin onderwijs en één (of meerdere) instelling(en) liefst structureel samenwerken met ouders en leerling, op basis van één gezin, één kind, één plan en één regisseur.

Uitgangspunt in de uitvoering is het versterken van de eigen kracht van de leerling en diens omgeving, op basis van afspraken die gemeente en onderwijs maken’.

OZA’s bieden kansen voor passend onderwijs aan kinderen met speciale onderwijs- en zorgbehoeften en kinderen voor wie zonder extra hulp geen passende onderwijsplek gevonden kan worden. Maar ook de gemeente is verantwoordelijk voor de ondersteuning, hulp en zorg aan jeugdigen (en hun ouders) bij alle denkbare opgroei- en opvoedingsproblemen, psychische problemen en stoornissen. Voor een dekkend aanbod aan onderwijs, ondersteuning en jeugdhulp is nauwe samenwerking tussen onderwijs en jeugdhulp (en voor het organiseren daarvan met gemeenten) noodzakelijk.

Onderwijs-zorgarrangementen en de rol van de gemeente

We benadrukken dat de invoering van de wetgeving passend onderwijs en de transitie van de jeugdzorg (én de overige decentralisaties) altijd in samenhang zijn te zien. Alleen dankzij een gezamenlijke inzet van onderwijs, jeugdhulp en gemeenten kan het lukken om een dekkende ondersteuningsstructuur voor leerlingen/ inwoners te realiseren.

De wetgeving rondom passend onderwijs en de nieuwe Jeugdwet biedt kansen om de kwaliteit van die gezamenlijke inzet te vergroten. De wetgeving voor passend onderwijs en de nieuwe Jeugdwet zorgt voor nieuwe verhoudingen tussen gemeenten en schoolbesturen. Zowel onderwijs als gemeente gaan verantwoordelijkheid dragen voor een dekkend aanbod aan ondersteuning en hulp voor jeugdigen en hun ouders/gezinnen. De bestuurlijke verantwoordelijkheid voor deze samenwerking is neergelegd bij gemeenten én bij de schoolbesturen, verenigd in de samenwerkingsverbanden passend onderwijs. De beide nieuwe wetten bieden een goede bestuurlijke basis voor het verplichte overleg tussen het onderwijs en gemeenten in het Op Overeenstemming Gericht Overleg (OOGO). Dit overleg is onder meer de aangewezen plek om bestuurlijke afspraken te maken die de inrichting en uitvoering van onderwijszorgarrangementen. Op die manier is ook op regionaal niveau gezorgd voor een bestuurlijk draagvlak onder de samenwerking.

Een onderwijs-zorgarrangement draagt bij uitstek bij aan intensivering van de samenwerking, zeker wanneer gewerkt wordt vanuit principes zoals gelijkwaardigheid en interdisciplinariteit. Gewenst is dat de deelnemers aan het verplichte OOGO tussen onderwijs en gemeente vanuit diezelfde grondhouding overleg voeren en de plannen bespreken.

Onderwijs- zorgarrangementen bieden kansen voor passend onderwijs aan kinderen met speciale onderwijs- en zorgbehoeften en kinderen voor wie zonder extra hulp geen passende onderwijsplek gevonden kan worden. Dat is de verantwoordelijkheid van het onderwijs voor zijn leerlingen. Een gemeente is verantwoordelijk voor de ondersteuning, hulp en zorg aan jeugdigen (en hun ouders) bij alle denkbare opgroei- en opvoedingsproblemen, psychische problemen en stoornissen.

Werkprincipes

Om tot een functionerend onderwijs-zorgarrangement te komen, zien we de volgende werkprincipes als leidend bij de inrichting van een onderwijs-zorgarrangement:

- de ondersteuningsbehoefte van de jeugdige en diens omgeving is leidend in de keuze van de aanpak.
- de betrokken partners handelen vanuit één visie, een gezamenlijk belang en gedeelde doelstellingen.

- het arrangement heeft afronding van de schoolloopbaan in regulier of speciaal onderwijs als focus, waar mogelijk met een diploma. Verder leiden naar een leerwerktraject is eveneens een mogelijkheid.
- ouders en jeugdigen zijn partners in de ontwikkeling, inrichting, uitvoering en evaluatie van het arrangement.
- school is doorgaans initiatiefnemer, regisseur, mede-uitvoerder en opdrachtgever voor het onderwijsgedeelte.
- de instelling voor jeugdhulp heeft kennis van het werken binnen een onderwijscontext en is in staat voor het onderwijs bruikbare handelingsgerichte adviezen te geven.
- een onderwijs-zorgarrangement is een vorm van interdisciplinaire samenwerking, waarin één kind, één gezin, één plan, één regisseur centraal staat.
- het arrangement biedt een integrale benadering op minstens twee leefgebieden, waaronder in ieder geval de school.
- aanvullende afspraken ondersteunen overgangen (bijvoorbeeld van PO naar VO), zodat het risico op afbreuk vermindert en er continuïteit in ondersteuning en hulp ontstaat.
- Onderwijs en jeugdhulp stemmen onderling de uitvoering van verschillende activiteiten af, coördinatie en regie kennen korte lijnen.
- een arrangement is vanwege de vaak langdurige opstartfase bij voorkeur structureel in te richten. Voor een structurele organisatie en financiering van onderwijs-zorgarrangementen zijn daarom afspraken van gemeente(n) en onderwijs in het OOGO essentieel

Begrippenkader

Voor een goed begrip van de onderwijs-zorgarrangementen zijn enkele plaats bepalende begrippen van belang. Er zijn momenteel diverse indelingen in omloop die de verschillende vormen van ondersteuning aangeven. Wij gaan uit van het referentiekader passend onderwijs (januari 2013). In dit referentiekader gaat men uit van een tweedeling: basisondersteuning en extra ondersteuning.

Basisondersteuning

Tot de basisondersteuning behoren alle ondersteuningsvormen die iedere school in huis heeft. Iedere school beschrijft haar mogelijkheden in het schoolondersteuningsprofiel, dat zij afstemt met het samenwerkingsverband passend onderwijs met het doel tot een dekkend netwerk te komen. Streven is leerlingen met een ondersteuningsbehoefte zoveel mogelijk binnen de basisondersteuning van een school op te vangen. Dat heeft als consequentie dat alle verder gaande vormen van ondersteuning er op gericht zijn om leerlingen naar de basisondersteuning terug te geleiden. Samenvattend verstaan we onder basisondersteuning alle binnen het samenwerkingsverband overeengekomen preventieve en licht curatieve interventies die eenduidig gelden voor alle scholen binnen het samenwerkingsverband. Ze worden binnen de ondersteuningsstructuur van de school en onder regie en verantwoordelijkheid van de school, zonder indicatiestelling en op een overeengekomen kwaliteitsniveau planmatig uitgevoerd. Waar nodig met inzet van expertise van andere scholen en soms met inzet van ketenpartners. Voorbeelden zijn: onderwijsprogramma's en leerlijnen voor zeer begaafde en moeilijk lerende leerlingen, inrichten van aangepaste werk- en instructieruimtes, programma's en methodieken die zich richten op sociale veiligheid, evenals het voorkomen en aanpakken van gedragsproblemen.

Extra ondersteuning

Extra ondersteuning is aan de orde wanneer de basisondersteuning ontoereikend is. De reguliere school voelt zich nog steeds overvraagd in het geven van passend onderwijs. Hiertoe rekenen we alle vormen en combinaties van onderwijs, ondersteuning en/of zorg die de basisondersteuning overstijgen. Het samenwerkingsverband bepaalt de grens tussen basis- en extra ondersteuning en aan de bovenkant bepalen de financiële mogelijkheden het plafond.

Extra onderwijsondersteuning vindt plaats in onderwijsarrangementen (geen directe betrokkenheid van jeugdhulp), of in onderwijs-zorg arrangementen. De arrangementen variëren van licht curatief en tijdelijk, tot intensief en langdurig of structureel.

Als uitgangspunt geldt dat de leerling in principe terugkeert naar een situatie waarin hij voldoende heeft aan de inzet van de basisondersteuningsstructuur van de school en dat waar nodig sprake is van een samenwerking tussen onderwijs en jeugdhulp. Denk aan de inzet van specifieke hulpmiddelen in regulier onderwijs, maar ook (tijdelijke) plaatsing of observatie binnen speciaal onderwijs

Voor extra ondersteuning komen alleen leerlingen met een complexe problematiek in aanmerking. Zij hebben een integrale benadering op meerdere leefgebieden nodig en vandaar dat zij naast onderwijs veelal ook aan een zorgaanbod deelnemen.

Onderwijs en zorg (jeugdhulp) in één arrangement

Onderwijs-zorgarrangementen zijn in zowel de basis- als in de extra ondersteuning aan te treffen en zowel in regulier als in speciaal onderwijs. Een kind kan fulltime een onderwijs-zorgarrangement volgen, al dan niet in een aparte voorziening, waarna terugkeer of toeleiding plaatsvindt naar een passende plek in regulier of in speciaal onderwijs. Daarnaast is het ook mogelijk dat een kind voor een aantal dagdelen per week een onderwijs-zorgarrangement volgt.

De arrangementen zijn in principe tijdelijk, waarbij tussentijdse evaluaties duidelijk maken of continuering nog steeds wenselijk is. Kenmerkend is een integraal aanbod, waarin leraren en hulpverleners concreet samenwerken in de klas of groep rond een leerling of groep leerlingen. Een dergelijke benadering verschilt van een constructie waarin kinderen vanuit een jeugdhulpinstelling (bijvoorbeeld een leefgroep) enkele dagdelen onderwijs volgen, of waarbij kinderen na schooltijd naar de jeugdhulp (bijvoorbeeld dagbehandeling) gaan. In die situaties werken leraar en hulpverlener immers relatief los van elkaar, al stemmen zij hun aanpak soms wel af.

Tot de *basisondersteuning* rekenen we alle trajecten die zich binnen regulier onderwijs bevinden, vaak binnen de eigen school, dan wel de eigen klas. Focus is behoud voor of terugleiden naar regulier onderwijs, soms met trainers of ambulante begeleiding.

Behoud of terugleiden zijn alleen mogelijk wanneer de docenten van de school van herkomst nauw betrokken zijn en blijven bij de voortgang binnen het onderwijs-zorgarrangement. Continuering van de schoolloopbaan, onder meer dankzij het verwerven van betere gedragsvaardigheden, herstel van gezagsverhoudingen en het vergroten van motivatie voor school en leren staan centraal in deze arrangementen.

Voorbeelden van *extra ondersteuning* in regulier onderwijs, inclusief SBAO en praktijkonderwijs, zijn bijvoorbeeld:

- Tijdelijke lesplaatsen in bovenschoolse voorzieningen, zoals lesgroepen binnen een orthopedagogisch- didactisch centrum (OPDC), waarin onderwijs en zorg kunnen

- samenwerken. Voorbeelden zijn de huidige onderwijsvoorzieningen Rebound, Op de Rails en Herstart, die vanaf 1 augustus 2014 onder het ‘OPDC nieuwe stijl’ zullen vallen.
- Tijdelijke lesplaatsen binnen de eigen school, zoals in een trajectgroep, met ondersteuning voor kind en gezin.
 - Autiklas in het SBOA of praktijkonderwijs, met ondersteuning vanuit de jeugd-ggz.
 - Vormen van symbiose onderwijs tussen regulier en speciaal met aanvullende ondersteuning voor de thuissituatie.
 - Trajecten die toeleiden naar arbeid, met inzet van jeugdhulp. Deze zijn bij uitstek geschikt voor jongeren vanaf 15 jaar, bij wie duidelijk is dat terug leiden naar onderwijs geen optie meer is.
 - Arrangementen voor jeugdigen die ter behandeling zijn opgenomen, bijvoorbeeld in de jeugd-ggz, of bij chronisch zieke kinderen. Bij hen heeft volgen van onderwijs, hoe minimaal ook, een normaliserende werking die wel eens is onderschat. Van belang is dat onderwijs ook in een (medisch) behandeltraject in beeld blijft en dat passend bij de actuele omstandigheden een concrete invulling wordt geboden. Dat kan overigens ook tijdelijk ‘geen onderwijs’ zijn. Maar ook dan blijft onderwijs betrokken. Het arrangement kan zich ook richten op herintegratie in onderwijs na een opname of behandeling.
 - Arrangementen voor jongeren die uit detentie komen¹. Voor deze jongeren is continuering van de schoolloopbaan in regulier onderwijs vaak moeilijk te regelen. Het kan in dat geval helpen, wanneer een school weet dat de jongere terugkomt met extra ondersteuning vanuit jeugdhulp.
 - Herintegratie van thuiszitters in arrangementen waarin jeugdhulp en onderwijs samenwerken om een jongere een ritme aan te leren en andere vaardigheden die nodig zijn om naar school te gaan.

Speciaal onderwijs

Onderwijs-zorg arrangementen bestaan niet alleen in het regulier onderwijs, maar ook in het speciaal onderwijs. In het (voortgezet) speciaal onderwijs bestaat al een lange traditie van samenwerking met jeugdzorg. Voor leerlingen met complexe onderwijs- en ondersteuningsvragen die het gevolg zijn van zintuiglijke en fysieke beperkingen of psychische stoornissen is samenwerking ten behoeve van één kind één plan tussen speciaal onderwijs en zorgaanbieders al lange tijd noodzakelijk en vanzelfsprekend. Dat wil overigens nog niet zeggen dat die samenwerking altijd aan alle criteria voldoet.

Daarnaast zijn voor andere doelgroepen specialistische en intensieve onderwijs-zorgarrangementen ontwikkeld. Daarbij valt vooral de groep leerlingen met een lage intelligentie en aanzienlijke gedragsproblemen op (zmk'ers genoemd). Zonder speciale aanpak zijn deze leerlingen vaak niet of nauwelijks in staat om onderwijs te volgen. Ook bestaan er onderwijs-zorgarrangementen voor bijvoorbeeld leerlingen met sterk oppositioneel, impulsief en overbeweeglijk gedrag of voor leerlingen met een sterke behoefte aan structuur, voorspelbaarheid en ondersteuning bij informatieverwerking en communicatie.

Deze leerlingen volgen onderwijs in een maatwerktraject, dan wel in een klein groepje (ongeveer zes leerlingen per groep)

Enkele voorbeelden:

¹ Zie ook de nota ‘Focus op Onderwijstraject’ (Ministerie OCW, januari 2013)

- een gecombineerde onderwijs- zorg aanpak voor leerlingen die als gevolg van de combinatie in problematieken een andere behoefte aan ondersteuning hebben dan hun klasgenoten (bijvoorbeeld: zowel psychiatrische problematiek, als een licht verstandelijke beperking)
- zorgarrangementen voor jongeren die nog nooit hebben deelgenomen aan het onderwijs en die aansluiten op dagbesteding of behandeling. Deze arrangementen zijn een uitzondering op de regel dat zorg in principe aansluit op onderwijs. Hier gaat het om kinderen bij wie onderwijs maar een zeer beperkte rol speelt en bij wie zorg daarom leidend is. Wel kan ‘toeleiden naar onderwijs’ aan de orde zijn.
- begeleiden van de overgang van het speciaal onderwijs naar het voortgezet speciaal onderwijs met inzet van jeugdhulp.

Voor elk onderwijs-zorgarrangement geldt dat de uitstroom of overstap naar een vervolgsituatie eveneens goed begeleid moet worden. Die begeleiding zal altijd op meerdere leefgebieden betrekking hebben. Overgangen zijn de meest kwetsbare momenten in een schoolloopbaan en vragen daarom vooral bij een kwetsbare doelgroep om zorgvuldige ondersteuning.

Onderwijs-zorgarrangementen zijn voor de toekomstige ontwikkeling van jeugdigen van groot belang. In het kader van een dekkende zorgstructuur stimuleren de arrangementen een strategische en inhoudelijke samenwerking tussen onderwijs en instellingen voor jeugdhulp. Wanneer daarover structurele afspraken zijn gemaakt tussen de samenwerkingsverbanden, de gemeenten en de instellingen voor jeugdhulp, valt te verwachten dat de kwaliteit daarvan alleen maar toeneemt.

Nederlands Jeugdinstituut
Update april 2014